

Ziya Gökalp Forumu

1973 - 1974 öğretim yılında İktisat Fakültesi Doktora Seminerinde «Sosyoloji»yi seçen öğrencilerden, çalışmaların sonunda, aşağıdaki soruları cevaplandırmaları istenilmişti. Doktora öğrencilerimizden aldığımız karşılıklardan, yer darlığı nedeniyle yalnız dördünü, «**Sosyoloji Konferansları**»nın Ziya Gökalp'a ayrılan bu sayısında yayımlamaktan kıvanç duyuyoruz.

Sorular :

1. Ziya Gökalp'ın medeniyet-hars ayrımını nasıl değerlendiriyorsunuz?
2. Ziya Gökalp'ın Atatürk Devriminin ideolojisi ile bağdaşan ve bağdaşmayan görüşleri nelerdir?
3. «Şakî İbrahim Destanı» ile sınırlı kalınarak nasıl bir Ziya Gökalp portresi çizilebilir?

Karşılıklar :

● Ahmet Çakmak

1. Soruyu cevaplamadan önce birinci olarak, Gökalp'ın bu konuya ilişkin görüşlerini gerekli yönleriyle belirtmek yararlı olur.

Hars kelimesi kültürle tam çakışmasa bile eşanlamlı olarak alınmaktadır. Bir toplumun, kendine özgü nitelikleri olan, orijinal toplumsal kurumlarını kapsamaktadır. Taklit niteliği olmayan, dışardan enjekte edilmemiş kurumlardır. O toplumu oluşturan insanların duygu ve düşüncelerinin ürünüdürler. Medeniyet ise toplumsal bir olgu oluşu ile harsla uygun noktalara sahiptir. Fakat ayırmedici konularda harsa ters düşmektedir. Öncelikle harsın en önemli niteliği millî oluşudur. Medeniyet ise ulusal değil, uluslararası bir genişliktir: Onun boyutları ulusun kapsamını aşmaktadır. Medeniyet ussal ve iradî bir sonuçtur. Hars ise daha

çok duyguya dayalı, kendiliğinden yönü ağır basan bir olayı ifade eder.

Ziya Gökalp konunun teorik kısmını bu şekilde ortaya koyar. Hayatta bu iki olayın gelişme ve etki süreçleri ise şöyle olur: Medeniyet bilimsel ve teknik seviyesi, ekonomik sistemi ve benzeri ilişkileri çerçeveler. Hars ise din, estetik, sanat, dil v.b. kurumlarında gözüktür.

İkisi arasındaki fonksiyonel bağıntıyı ise Gökalp şöyle açıklar: Bu iki olgunun da belirli alanları vardır. Birinin, diğerinin etki alanına geçmesi toplumun dejenerasyonunu ve giderek çöküşünü hazırlar. Örnek olarak hars alanında, yani ulusal kültürün egemen olması gereken bir alanda yabancı unsur ve medeniyetin olumsuz etkileri olumsuz sonuçlara yol açar. Türk şiirinde aruz ölçüsünün etkinliği gibi...

Ancak ikisi arasındaki uyum sağlanırsa toplumun bütün alanlarda ilerlemesinin ön koşulları yaratılmış olur. Bu uyum çağdaş medeniyetin ulusal kültüre aşılması şeklinde ifade edilir. Ulusal kültürün canlanması, kendi alanlarında etkin olması, çağdaş medeniyet seviyesi.

Anladığım ve bilgilerimin ışığında düşünebildiğim kadarıyla kültür ve medeniyet oldukça girift, içiçe geçmiş iki toplumsal olaydır. Bu giriftliğin tarihin çeşitli dönemlerinde farklı olduğunu ve giderek daha karmaşık bir hale geldiğini düşünüyorum. (Mümtaz Turhan, Kültür Değişimleri adlı eserinde (1951 de yazılmış olsa da) sosyolojide çeşitli kültür tarifleri olduğunu söylüyor. Medeniyetin teknolojik seviye, mülkiyet ilişkileri ve üretimin örgütleniş biçimini çerçevelediğini kabul edebiliriz. Başka bir deyişle, tam karşılığı olmasa bile, alt yapı medeniyeti, üst yapı kültürü belirliyor. O zaman aynı medeniyete sahip toplumlarda kültür farklılığını izah etmek gerekiyor. Bu farkın özce önemli bir anlam taşıdığını sanmıyorum. Bazı biçim farkları olabilir. Bu farklılıkların nedeni ise, ait olduğu toplumun coğrafi yapısı, özel tarihsel şartları, gelenekleri v.b. etkenler olabilir. Esasla aynı uygarlık seviyesinde, kültür farklılaşmasının toplumlar arası olmaktan çok sınıflar arası olduğu kanısındayım. Zaten belli bir süreç içinde aynı uygarlığa sahip toplumlarda kültür değişiminin giderek aynılığa yöneldiğini sanıyorum. Örnek olarak günümüzde Türk toplumunun alt yapısı batı siste-

mine daha çok benzemektedir. Hatta aynısıdır. Bu duruma girdiğimizden bu yana kültürde batıya daha uyumlu (bağımlı) hale geliyoruz. Bunu foto-romanlardan tutun da müzik alanına, mimarî üsluptan giyim tarzına kadar görebiliriz. Ama bu uyumluluk daha çok sınıfsal bir karaktere sahip. Örnek olarak yukarıdaki yabancılaşmayı şehir küçük burjuvazisinde daha çok görmek mümkün.

Gökalp'in kültür medeniyet ayırımını tam bir bilimsel yaklaşımla eleştirmek için yeterli bilgim yok. Ancak oldukça sıhatli bir tahlil yaptığını ve belli noktalar dışında doğru olduğunu söyleyebiliriz. Ancak Avrupa medeniyetini, Türk halkının kültürüne aşılama dediği olayın nasıl olacağını anlayamadım. Eğer bu görüşünü genişletseydi, kendisiyle çelişkiye düşerdi sanıyorum. (Gökalp'in hars-medeniyet ayırımına ilişkin başka fikirlerim de var. Ama bu fikirlerimi sosyolojideki kanun ve bulgularla karşılaştırmam, irdelemem gerekir. O zaman tam bir fikir olur. O bakımdan yazmamayı uygun buldum. Daha doğrusu yazarsam «hafiflik olur» diye düşündüm).

2. Atatürk ideolojisinin temelinde akılcılık yatar. Belirli bazı temel prensiplerin dışında kuvvet dengelerine göre hesabını yapıp uygulayan bir insandır Atatürk. Bu yönüyle Kemalizm yine belli prensipler dışında gündelikçi ve gerçekçi bir politikadır. İşte Ziya Gökalp'in dünya görüşüne göre Türk toplumunun o devresine ait önerileri ile milli kurtuluş hareketi arasında önemli uyumlar olmuştur. Ancak bu sonuç uyumu (ki tam değildir) teorik planda da iki düşüncenin özdeş olduğu anlamına gelmez. Tabir caizse iki yol (ama iki farklı yol) bir kavşakta birleşmişlerdir. Ama sadece o kavşakta... sonra yine ayrı güzergâhlarda seyredeceklerdir.

Yukardaki özel durumu genelleyerek iki düşünceyi karşılaştırmak, sorunun istediği genişlikte bir cevap için zorunludur:

Bugüne kadar okuduklarım, düşündüklerim ve gördüklerim sonucunda şu anda Atatürk ideolojisi hakkındaki kişisel yorumum şudur:

Mustafa Kemal sosyoloji, iktisat v.b. gibi bilimlere (kendi itiraf ettiği gibi) gereğince vakıf değildir. O bakımdan bu ideoloji pratik yönü ağır basan bir düşünce akımıdır. Teorik kalıpları azdır. O kalıplar da şunlardan ibarettir: Gelişkin kapitalist ülke-

ler diğerlerini sömürmektedir. Dolayısıyla tüm ezilen ulusların öncelikle ekonomik ve siyasal bağımsızlıklarına kavuşmaları esastır. Bu amaca ulaşma yolu ise her ülkenin özel şartlarına göre oluşur. Her ülke kendi mevcut imkânlarını (nesnel şartlarını) iyi değerlendirmeli, bu şartların ürünü olan bir taktik ve strateji ile uygulamaya geçmelidir.

Ziya Gökalp'ta ise (ki onun düşünce sistemini bir ideoloji olarak almak, kanımca yanlıştır. Gökalp'in bir doktrin kurucu olduğunu kabul etmiyorum) teorik yön daha ağır ve etkindir. Atatürk somut ve gerçekçi bir durum muhakemesini uygulamalarına esas alırken, ikincisinde teorik çıkarımlardır ki uygulamaya yön vermektedir. Örnek olarak Ziya Gökalp teorik planda aynı harsa sahip ülkelerin halkları arasında bir uluslaşma ve giderek siyasal birlik olasılığını bilimsel açıdan mümkün görmekte ve bu bakımdan Oğuzistandan bahsedilmektedir. Kemalist ideolojide ise bu konu çok daha basit, sade ve gerçekçidir: Somut şartlarda böyle bir olasılık gerçek dışıdır. Mevcut politik ve ekonomik çelişkiler içinde kuvvet dengeleri bu kalkışıma, hatta düşünceye uygun değildir. (Bu fark iki düşüncenin de olgunlaşmadığı devletlerde daha barizdir. Gökalp dağılana kadar, hayatın kendisi yanlıştığını ortaya çıkarana kadar İttihatçıdır. Atatürk yolun başında ayrılmıştır.)

Gökalp'in düşüncelerinde din konusuna belli bir ağırlık tanınmıştır. Terbiye, eğitim v.b. kurumlarda İslamî çözümler önerilmektedir. Hatta Gökalp'in somut önerisinde İslamlık üç temelden biridir. Atatürk'e göre ise din ancak taktik bir zorunluk olarak ele alınabilir. Özünde Atatürk'ün ateist olduğunu sanıyorum. (İki düşünce de zamanın Türk toplumunda din kurumu için daha ileri değişimler getirmiştir. Ancak bu yukarıdaki farkın önemini azaltmaz).

Niyasi Berkes, (ben bu konuyu tam incelemediğim için bilmiyorum.) Gökalp'in, Atatürk'ün yaptığı üst yapı değişimlerine karşı çıktığını yazıyor. Hars konusundaki teorik yaklaşımı icabı bazılarına ters düşmüş olabilir. Ancak, mesela bir dil inkılabına, bir kadın-erkek eşitliği atılımına karşı çıkmış olacağını sanıyorum.

İki yaklaşım arasındaki farkın belirgin bir örneği de sosyalizme ilişkindir. Gökalp sosyalizmi teori planında reddeder. Ata-

türk ise yine somut durum muhakemesini yapmış ve uygulama imkânı olmadığı kanısına vararak vaz geçmiştir. Nitekim ilerdeki yıllarda da Atatürk sosyalist uygulamaları takip etmiş ve yukardaki kısa açıklamama uygun düşen başlıca iki olay onu kuşkulandırmıştır. (Tabii kişisel görüşlerimdir.) 1. Türkiye'nin komünterne üye olmasına karşı çıkış nedeni Rusya'nın kuruluşa hâkim olmasıdır. Bu Atatürk'ün başlıca prensibi olan bağımsızlık ilkesine aykırıdır. 2. Yine pratiğe önem vermiş, kararlarında Rusya'daki uygulamalar etkin olmuştur.

Bu çok kısa açıklamaya son olarak şu kişisel tahmini eklemek isterim.

Bence Kemalizm olayların yönlendirdiği bir ideolojidir. Dolayısıyla daha esnek ve dönüşme özelliği olan bir görüş açısidir. Ziya Gökalp'in düşünce tarzının ise daha sıkı ve zorlayıcı olduğunu sanıyorum veya daha mahkûm bir ideoloji olduğu kanısındayım. Örnek olarak sömürü esasına dayanmayan ve bağımsızlık anlayışını zedelemeyen her toplumsal sistem, olayların akışı uygunsa Atatürk ideolojisi tarafından uygulanabilir. Aynı şeyin Gökalp düşüncesi için söylenebileceğini sanmıyorum.

3. Şaki İbrahim destanını yazan çoşkulu, özgürlük hayranı Ziya Gökalp'tir. Bu nitelikler şiirde sık rastlanan lirik havadan kolaylıkla anlaşılabilir. Ayrıca destan okunduğunda kavranabilen bir özelliği de yazarın vatanına, insana ve adalete olan düşkünlüğü, toplum olaylarına ilgisidir. İttihatçılığının en koyu bir devresi olduğunu sanıyorum. Halkın şikâyetlerine ilgisiz olan istibdat yönetimine şiddetle karşı çıkmaktadır. Türkçülük meselesi henüz yoktur. Destanda halktan «Osmanlılar» diye söz etmektedir. Dinî duyguları oldukça geniş ve kendisi üzerinde etkindir.

Genç Türklerin, Namık Kemal ve Mithat Efendi'nin tesirleri altındadır. Soğukkanlı, akla ve bilime dayalı, gerçekçi bir hava yoktur, hatta bazı soruların henüz aklına bile takılmadığı anlaşılmaktadır. 1908 hareketi ile özgürlük hedefine ulaşıldığı kanısındadır ve onu korumak baş meselesidir, kendisini de bu uğurda fedaya hazırdır.

● **Beğlü Dikeçligil (Eke)**

Ziya Gökalp'ın Medeniyet-Hars Ayırımının Değerlendirilmesi

Kültür ve uygarlık kavramlarını sosyoloji bilimi açısından ele alarak açıklayan ve aralarındaki ilişkileri belirten ilk düşünürümüz Ziya Gökalp'tır. Gerçi ondan önce kimi Tanzimat yazarları, özellikle Şinasi, Namık Kemal ve Ali Suavi uygarlık konusuna değinmişlerdir. Ancak onlar, sorunu belli bir görüş açısından değerlendirmedikleri gibi, kültür kavramına hiç dokunmamışlardır. Bu yüzden batıya yönelişin başlangıcında yapılması gereken bir düşünce hazırlığı, çok sonralara kalmış, Ziya Gökalp'a kadar kültür ve uygarlık kavramları üzerinde düşünenler çıkmamıştır.

Ziya Gökalp harsı, bugünkü deyişle kültürü yapıcı ve yaratıcı bir kaynak olarak kabul eder. Bir millete özgü kurumların (dil, din, edebiyat, güzel sanatlar, hukuk, iktisat, gelenek ve görenekler, töreler) toplamı, o milletin kütürü demektir, Kültür bir milletteki kurumsal inançların ve duygusal izlenimlerin bütünüdür. Kültür Gökalp'a göre halkın geleneklerinden, kullanımlarından, törelerinden, sözlü ve yazılı edebiyatından, dilinden, müziğinden, dininden, ahlâkından, estetik ve ekonomik ürünlerinden oluşur. Bunların hepsi halk kaynağına dayandığı, gücünü oradan aldığı için kültür demokratik bir nitelik taşır.

Kültürün temel öğeleri duygular, heyecanlar, beğeniler ve inançlardır. Bundan ötürü millîdir. Bir milletin kültürü kendi ürünü olduğu için bir diğer millete aktarılamaz. Bir milletin bireylerini duygu birliğinden yoksun bırakan ya da işbölümüne engel olan kurumlar, kültür yapısına aykırı kurumlardır. Kültürü oluşturan kurumlar ve öğeler arasında Gökalp'a göre içten bir bağlılık ve uyumluluk vardır. Bir toplumun bütün bireylerini biraraya getiren, aralarında birlik yaratan öğeler kültür öğeleridir.

Uygarlık ise, düşünüş ve yürütme tarzları ile ilgili kurumların toplamıdır. Bu anlamda, doğa bilimleri, teknik, bilimsel düşünüş ve çalışma biçimi uygarlığın temelini oluşturur. Kültürün millî olmasına karşılık, uygarlık milletlerarası niteliktedir. Bir uygarlık çemberi içine birbirinden farklı millî kültürler girebilir. Ancak bir millî kütür, birden fazla olan uygarlık çemberlerinden sadece birine katılabilir, aynı zamanda birden fazla uygarlık

çemberi içine giremez. Çünkü her uygarlığın başka bir mantığı, başka bir estetiği, başka bir hayat anlayışı vardır.

Kültür ile medeniyet arasındaki bir diğer farklılık da, kültüre ait olan kurumların bireylerin iradesi sonucu meydana gelmemiş olmasına karşılık, uygarlığın yöntem aracılığı ile ve bireysel iradelerle oluşmasıdır.

Gökalp'a göre bir toplumun ilerleyebilmesi, çağdaş uygarlık düzeyine çıkabilmesi için, çağımızda en ileri uygarlık olan batı uygarlığı çemberi içine girmesi gerekir. Ancak Gökalp için bu katılma hiçbir zaman yeterli değildir. Gerekli olan temel koşul, millî kültürün uygarlık çemberine girdiği zaman, uygarlık ve diğer kültürlerle kaçınılmaz olan ilişkilerinde özünü koruması ve bozulmamasıdır. Bir kültürün gelişmesi, yaratıcılığı; batı uygarlığı çemberinde kendi özünü korumak şartıyla uygarlığın temel öğeleri olan bilimsel düşünce ve bilimin hayata uygulanması demek olan tekniği özümseyerek kendine aşılması ile sağlanır.

Sosyal bilimlerin kesin sınırlarla birbirlerinden ayrılmadığı ve doğa bilimleri gibi aralarında büyük bir yardımlaşma olduğu bir gerçektir. Modern sosyoloji de kültür ve kültürel değişme konularında modern antropolojiden büyük ölçüde yararlanmış ve yararlanmaktadır.

Kültür ve medeniyet ayrımı ile ilgili olarak modern sosyolojide iki görüşe rastlamaktayız.

Birincisi, Gökalp'ın kültür ve medeniyet konusundaki kesin ayırımına tamamiyle zıt olmak üzere kültür ve medeniyet arasında hiçbir fark gözetmeyen ve ikisini bir tek olgu sayan görüştür.

Bu görüş kültür ve medeniyet arasında hiçbir fark veya ayrılık kabul etmediği için, batı medeniyetini temsil eden milletler arasında da hiçbir fark gözetmemektedir. Bu yüzden batı medeniyetini sanki tek bir millet tarafından temsil ediliyormuş gibi kabul etmektedir. Oysa bugün toplumları, sosyal grupları, ortak medeniyetlere rağmen birbirinden ayırt eden asıl ögenin kültür farkları olduğu bir gerçek olarak benimsenmiştir. Bununla beraber bir medeniyet içinde yüzyıllar boyu süren ortak hayatın, kültürler arasındaki farkları oldukça asgari bir düzeye indirmiş olduğu bir gerçektir. Ancak bütün bu kültür etkileşimlerine rağmen kültür —hiç olmazsa öğeleri ile— bir topluma özgü gerçek olarak yaşamaktadır.

Modern sosyolojide kültür ve medeniyet konusundaki ikinci görüşe gelince; kültür etkileşimleri nedeniyle medeniyet kavramı yerine «maddî kültür» ve kültür karşılığı olarak da «maddî olmayan kültür» kavramları kullanılmaktadır.

Genel olarak kültür hakkında pek çok tanımlar yapılmış olmakla beraber, sosyolojik tanımların şu kısa cümleye sığdırılması kültür kavramının ana özelliğini belirtmesi bakımından olanaklıdır. Kültür, insanın insan tarafından kurulmuş ve yaratılmış olan çevresini ifade eder. Maddî ve maddî olmayan iki yönü vardır. Maddî kültür yapılar, teknikler, yollar, üretim ve ulaştırma araçları gibi gözle görülür maddî öğelerden ibaret ve insanın kendi eseri olan çevre koşullarıdır. Maddî olmayan kültür ise bir toplumun öz kişiliğini belirleyen tinsel öğelerden yani örfler, âdetler, kolektif davranışlar ve kolektif tutumlardan meydana gelen kültür bölümüdür.

Modern sosyolojiye göre kültürün bu iki yönü maddî ve maddî olmayan kültür sürekli etkileşim içindedir. Ancak bir toplumda maddî kültür öğelerinin daha çabuk benimsenmesine karşılık, maddî olmayan kültür öğeleri çok yavaş değişmekte ve arada Ogburn'un deyiimi ile bir kültürel açıklık meydana gelmektedir. Görülüyor ki geç de olsa maddî olmayan kültür öğeleri için de değişme söz konusudur.

Gökalp'in hars ve medeniyet ayrımı modern sosyolojide maddî ve maddî olmayan kültür biçiminde ifade edilmektedir. Gökalp'in ayrımı bugün için de gerçekliğini korumaktadır. Fakat harsın medeniyet çemberi içinde etkileşimden uzak kalabileceği gibi değişmeyip kendisini koruyacağı düşüncesine katılmak olanaksızdır.

Tek bir toplumun kültürüne ait öğelerle medeniyete ait olanlar birbirine o derece sıkı sıkıya bağlanmış, kenetlenmiş ve kaynaşmıştır ki, kültür içinde çok defa hangi kısımların medeniyete, hangilerinin kültüre ait olduklarını ayırmak çok güçtür. Gökalp'in, kültürün medeniyet çemberi içinde kendini koruması gerektiği görüşünü gerçekler pek doğrulamamaktadır.

Ziya Gökalp'in Atatürk Devriminin İdeolojisi ile Bağdaşan ve Bağdaşmayan Görüşleri

Tarihte her devrim hareketi bir düşünsel hazırlık dönemi sonunda gelmiştir. Toplum içinde yaşayan her kişi gibi devrim-

leri hazırlayan ve gerçekleştiren kişilerin de yaşadığı dönemin ve öncesinin koşullarının etkilerinden bağımsız olacağı düşünülemez. Ancak Atatürk devrimleri adıyla tarihe geçen sosyal değişimde, çoğu yazarların düşündüğü gibi Gökalp'in görüşlerinin devrimler üzerindeki etkilerini araştırmak yerine, aralarındaki bağdaşan ve bağdaşmayan noktaları ortaya koymaya çalışmak daha doğru olacaktır. Çünkü Atatürk devrimlerinin ideolojisi denildiği zaman kapalı bir kuramsal sistem değil, pragmatik bir sistemler topluluğu anlaşılmalıdır. Sürekli değişimlere uğrayan bir sistemin içeriği ancak zamanla somutlaşabilmiştir. Kemalist ideoloji, devrimcilik demektir. Devrimcilik sözcüğü, Türkiye'nin geri kalmış durumunu kısa zamanda önleme yolunda, «kademeli evrim ilkelerinden» daha ileri adımlar atma amacının güdüldüğünü gösterir.

Gökalp'in görüşleri ile Atatürk devriminin ideolojisi karşılaştırıldığında temelde, tam bağımsızlık ilkesinde birleştikleri görülmektedir. Gerek Gökalp'ta, gerekse devrimleri yaratan Atatürk'te bağımsızlık ilkesi diğer fikirlerin temelini oluşturmaktadır. Her ikisi için de bağımsızlık siyasal ve ekonomik yönüyle bir bütündür.

İkinci bağdaşan yön ise, demokrasiye olan güven ve inançtır. Gökalp siyasal yönetim biçimi olarak demokrasiden yanadır. Atatürk de millî bir demokrasi kurmak çabasıındaydı. 1930 yılında yapılan çok partili demokrasi deneyi de bu çabaların bir örneğidir. Bağdaşan yönlerden birisi de, kadın hakları sorunudur. Gökalp eski Türklerde görüldüğü gibi, kadınla erkeğin toplum ve aile hayatında eşit olmasından yanaydı. Bu konudaki düşüncelerini birçok şiirinde de ifade etmiştir. Atatürk de 1926'da İsviçre medenî kanununu kabul ederek tek evliliği zorunlu kılmış, böylece aile hukukunda kadın erkek eşitliğini sağlamıştır. Ayrıca bununla da yetinilmeyerek Türk kadınının siyasal haklardan da yararlanması sağlanmıştır.

Bu temel bağdaşma noktalarından hareketle Gökalp'in görüşleri ve Atatürk devrimlerinin ideolojisini incelemeye başladığımız zaman ayrıca genel bağdaşan yönler içinde bağdaşmayan noktaların varlığı ortaya çıkmaktadır. Örneğin, millet ve millî kültür anlayışlarının temelde farklı olmamasına karşılık bu düşüncelere göre biçimlenen millî tarih görüşünün benzer olmadığı görülmektedir.

Gökalp ve Atatürk millî kültür alanında millî ruhun araştırılması ve millî bilincin yaşatılması gereğine inanıyorlardı. Millî ruhun araştırılması ve yaşatılması için Türk tarihi konusundaki incelemeleri Gökalp Hunlarla başlatmayı doğru bulduğu halde, 1931'de kurulan ve sonradan Türk Tarih Kurumu adını alan Türk Tarih Tetkik Cemiyeti, Atatürk'ün görüşü ile Sümerler ve Hititleri de Türk kabul etmiştir.

Bir başka örneği dil alanında verebiliriz. Gökalp dili milleti yapan esas öge sayıyordu ve dilde türkçeci olmakla beraber arımacılığa (tasfiyeciliğe) karşı idi. Atatürk devrimlerinde de dile büyük önem verilmiş ve öz türkçeye erişmek amacıyla 1932'de sonradan Türk Dil Kurumu adını alacak olan Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuştur. Ancak Gökalp'ın İstanbul türkçesini esas almasına ve bilim dilinin arapça kalmasını savunmasına karşılık, Atatürk Anadolu türkçesine değer vermiş ve Arapça sözcüklerin Türkçe karşılıklarının bulunmasını istemişti.

Din konusuna geince, dinde layiklik fikri üzerinde her iki görüşün bağdaştığı görülmektedir. Ancak dinin toplum hayatındaki görevi açısından temelde farklılık söz konusudur. Gökalp dinin toplum hayatında çok önemli bir yeri olduğu düşüncesindedir. Bu nedenle İslâmlığı, türkleşmekten sonra ikinci ilke olarak öne sürmüştür. Gökalp dini ahlâkî bir kurum olarak değerlendirdiği için şeriatın yerine örfü koymayı önerir. Atatürk dinin sosyal görevi üzerinde fazla durmamıştır. Dinin toplum içindeki görevini, milliyetçilik ideolojisi ve batının bilim düşüncesine gördürmeyi düşünmüştür. Diğer taraftan Gökalp'ın Türkçe ezan dileğinin Atatürk'ün sağlığında gerçekleştiği görülmektedir.

Gökalp'ın görüşlerinde ve Kemalist ideolojide önemli yer tutan çağdaşlaşma görüşüne gelince; Gökalp'ın çağdaş bir toplum olabilmek için kültürde millî kalmak şartıyla batı medeniyetine katılmak gerektiğini savunmasına karşılık, Atatürk devrimlerinin gerçekleştirilmesinde batı kültür öğelerinin etkilerine karşı konmamıştır. Atatürk batı kültürüyle kaynaşma sonunda millî kültürün güç kazanacağına inanıyordu. Ancak batının taklit edilmesine de şiddetle karşı olduğunu da bilmekteyiz.

Şakî İbrahim Destanı ile Sınırlı Kalınarak Çizilen Ziya Gökalp Portresi

Gökalp'ın ilk basılı kitabı olan «Şakî İbrahim Destanı» ile

sınırlı kalarak Gökalp'ın, daha doğru bir deyişle Mehmet Ziya'nın portresi; ancak destana konu olan olaylar dizisinin geçtiği Diyarbakır kenti, kentin çevresel sorunları ve ülkenin genel yönetim düzeni değerlendirilerek çizilebilir.

Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde Diyarbakır kenti, doğuda bir kültür merkezi olarak belirmişti. Bu kentin bir kültür merkezi, siyasal ve ekonomik bir merkez olarak bir zamanlar büyük rol oynamasında, Diyarbakır'ın aydınların sürgün yeri olması kadar, kentin ve çevresinin bünyesi de büyük önem taşımıştır. Etnik yapı, dil, din ve sosyal tabakalaşmalar yönünden canlı bir müze görünümünde olan Diyarbakır bünyesinde bu değişik özellikler yönünden doğan iç hareketlilik, kentin aydınlarını sürekli olarak düşünüp yazmaya yönelten dolaylı etkenlerden biri olmuştur diyebiliriz. Öyle ki, bu hareketliliğin kentin fikir hayatında Türkçe yanında Kürtçe, Arapça ve hatta Ermenice olarak yayınlandığı ifade edilen gazete ve dergilerle yansıdığı söylenebilir.

Gökalp, Şaki İbrahim Destanı'nda Diyarbakır yöresindeki çeşitli Kürt ve Arap aşiretlerinden Milli adını taşıyan bir Kürt aşireti ve reisinin neden oduğu olaylar dizisini anlatmaktadır.

Rusya'da büyük elçilik yaparken gördüğü Kazak ordusunun bir benzerinin Osmanlı İmparatorluğunda kurulmasını isteyen Şakir Paşa, bütün askerlik hayatında dürüst ve mert bir asker olarak tanınan Recep Paşa'nın itirazlarına rağmen, bu isteğini saraya kabul ettirmiştir. Ancak Şakir Paşa'nın bu önerisini II. Abdülhamit'e onaylatmada, padişahın gözde hanımlarından birinin kardeşi olan Zeki Paşa'nın desteği de söz konusudur.

Böylece merkezi Viranşehir'de bulunan Milli aşiretinin reisi İbrahim ağa, aşiret halkının adlandırışıyla Berho ağa, padişah ıermanı ile adamlarıyla birlikte asker oluyordu. Bu aşiretin hükümet eliyle silâhlanmış olması demektir. Eski İbrahim ağa, İbrahim Paşa olmuş, kısa zaman sonra elindeki kuvvetlerle Diyarbakır yöresini haraca kesen, talan eden, karşı koymak isteyenleri göz kırpmadan öldüren zalim bir derebeyi halini almıştı. Üstelik İbrahim ağa bu soygunculukta yalnız değildir. Bir Yezidî Kürt aşiret reisi olan Kanco ve Diyarbakır vilâyeti jandarma alay kumandanı Azimet Bey gibi yöredeki destekçileri ile yetinmeyip saraya bol bol hediyeler göndermekteydi.

Yapılan talanlarla çevredeki köyler ve diğer aşiretler kırıp geçiriliyordu. Bu soygunculuğa karşı koymak için önce Devrik, Siverek ve Çuvan'daki aşiretler birleşmişler, fakat bu birliğe başkanlık eden aşiret reisinin esir düşmesiyle karşı koyuş başarısızlığa uğramıştı. Daha sonra Cubur, Şemir, Tey adını taşıyan Arap aşiretlerinin ortak karşı koyuşları da bir sonuç vermemişti. Böylece Diyarbakır kenti ile şaki İbrahim arasında Mazudağ'dan başka bir engel kalmamıştı. Diyarbakır valisi ve diğer hükümet yetkilileri bütün bu olayları görmemezlikten geliyorlardı. Çünkü bu talanları yapanlar aslında bir hükümet kuvveti özelliğindeydi. İ. Abdühamit istibdatını sürdürebilmek için Kürt aşiretlerini Rusya'daki Kazak alayları gibi örgütlenmişti. Hamidiye Alayları adı verilen bu aşiretlerin talanlarına, zulümlerine sanki bir sultanın görevi halkını ezdirmemiş gibi, göz yumuyordu. Çaresiz kalan Diyarbakır halkı telgrafhaneyi basarak hükümete yapması gerekeni hatırlatan bir telgraf göndermişti. Olan bitenleri kapatmak için Gökalp'ın da destanda belirttiği gibi «miskin miskin müfettişler» gönderilmişti. Hükümet ve aşiret reisi arasında anlaşma yapılmış ve talanlar bir süre durmuştu. Ancak bu suskunluk iki sene devam etmiş, eski durum yeniden tekrarlanmaya başlamıştı, 10 yıl önce elli obası olmayan Milli Ağası bu talanlarla büyük bir zenginliğe erişmiş, kuvvetlenmişti.

İçlerinde Gökalp'ın da bulunduğu Diyarbakır aydınları aralarında bir toplantı yaparak, bu zalimliğe göz yuman hükümeti ciddi bir biçimde uyarmayı kararlaştırmışlardı. Toplantıdan sonra validen şakinin üzerine asker göndermesi isteğinde bulunmuşlardı. Fakat vali halktan yana olacağı yerde, aydınların halkı azırdığını söyleyerek onlara katılmamıştı. Bunun üzerine aydınlar ve halk Diyarbakır postahanesini işgal etmişler ve on bir gece orada kalmışlardı. O tarihlerde Diyarbakır postahanesi Avrupa ülkeleri ile Orta Doğu, Hindistan ve Avustralya arasındaki haberleşmeyi sağlaması yönünden büyük önem taşımaktaydı. Postahänenin işgali ile kıtalar arası haberleşme kesilmiş, dolayısıyla Abdülhamit rejimi zor duruma düşürülmüş oluyordu. Hükümet ancak böyle bir dolaylı baskı ile Diyarbakır yöresindeki durum üzerine eğiliyordu. Fakat Şakî İbrahim ve yardımcıları yine de hakettikleri gibi cezalandırılmamışlar sadece Şam'a memur olarak tayin edilmişlerdir.

Ancak Gökalp'ın da destanda belirttiği gibi 1908 meşrutiyeti ile, Hamidiye Alayları gibi ülke zararına birçok şeye kendi

çıkartmaları için göz yuman hükümet yetkililerinin görevlerine son verilecekti. Böylece verdiği rüşvetlerle kendisini güven altına alan Şaki İbrahim arkasız kalıyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkezden gönderdiği kuvvetlerle uzun uğraşmalar sonucu Şaki İbrahim sorunu çözülmüş oluyordu.

Destanda 1, 2 ve 3 sayılı bölümlerden sonra «İstihad» adını taşıyan şiirde Gökalp hürriyeti büyük bir coşkunlukla karşılamaktadır. Gökalp'ın Şaki İbrahim sorununa çözüm yolu bulunması için girişilen eylemlerde oynadığı faal rol, onun Mehmet Ziya olarak gelecekteki Gökalp'ın yurtseverliğinin özünü taşıdığını göstermektedir. Halkın dertlerini kendi dertleri sayan ve ülke sorunları karşısında sorumluluğunu bilen aydın özelliği, onun hükümete çekilen telgrafları korkusuzca yazmış olmasında somutlaşmıştır diyebiliriz. Bu olaylar bize, Gökalp'ın düşüncelerini kuru öneri düzeyinde bırakmadığını, gerektiğinde cesur bir eylemci olabildiğini göstermektedir. Destana konu olan olaylar dizisinin ortaya koyduğu bir diğer gerçek de, Gökalp'ın ırk, din ve dil farkı gözetmeksizin Diyarbakır yöresindeki diğer Kürt, Arap aşiretlerinin de Şaki İbrahim'in zulümlerinden çektikleri sıkıntılara ortak oluşudur. Türklerin ve diğer halkların ortak dertlerinin, Gökalp için bir bütün oluşturduğu görülmektedir.

● Ayşenur Ökten

1 : Ziya Gökalp'ın medeniyet ve hars ayırımı çok açıktır. Toplumsal yaşamın etkinlik alanları olarak sıraladığı dinî hayat, hukukî hayat, ahlâkî hayat, aklî hayat, beşerî hayat, iktisadî hayat, fennî hayat ve lisanî hayat hem harsın, hem medeniyetin kapsamındadır. Ancak bu alanlarda, zaman içinde toplumsal yaşamın doğal sonucu olarak ortaya çıkan özellikler hars, kişilerin eliyle bilinçli olarak oluşturulan nitelikler medeniyet kapsamına girer. Hars, oluşumdaki doğallık nedeniyle toplumun yapısına, ruhuna uygundur. Medeniyet ise, toplumsal yaşamın bu sekiz alanının belli yöntemler içinde ve bilinçli olarak gelişmişliğidir. Bu yön kişisel çabalar sonucu oluşur. Gökalp'ın örneklerinden birini alırsak dil, kökeni açısından hars kavramı içerisinde yer alır. Dil, toplum yaşamı içinde kendiliğinden gelişir, sözcükler bilinçli çalışma ile yaratılıp topluma kabul ettirilemezler. Bilinçli çabaların sonucunda ancak terimler ortaya çıkabilir.

Bu noktada Gökalp'ın çelişkiye düştüğü kanısındayım.

Şöyle: Burada harsın yapay olamayacağını savunan Gökalp, ayrı yapıtın daha ilerdeki bölümlerinde ve başka yapıtlarında Türk toplumuna yeni bir dil, yeni bir hukuk anlayışı, yeni bir aile anlayışı öneriyor. Yani Türk toplumuna harsını öğretme çabası içinde. Bu tutarsızlığın nedenlerini o günlerin koşullarında arayabiliriz sanırım. Topraklarını ve kendine bağlı ulusları sürekli yitiren Osmanlı İmparatorluğunun kendi toplum yapısı içinde çökeceğini gören Gökalp, çözümü yeni bir toplum yapısı, yeni anlayışlar edinmekte görmektedir. Amaç batı uygarlığıdır, ancak osmanlılığın beraberinde getirdiği özellikler, ahlâk, hukuk, ekonomi yapısı ve din anlayışı batı uygarlığının gerçekleştirilmesine engeldir. Bu durumda çıkış yolu tarihe dönmektir. Böylece hem ulusal bilincin yaratılması, hem de batı uygarlığına açılabilme olanağı vardır. Ancak Gökalp, toplumun kökenine bağlı da olsa 600 yıllık bir imparatorluk yaşamı içinde edinmiş olabileceği yeni değerleri göz önüne almakla birlikte, doğal oluşumuna inandığı bir kavramı sun'ileştirme çabasıdadır. Bu çaba ile batı uygarlığı İslâm ve Türklük gibi değişik kavramların kendi çizdiği sınırlarla istenilen sonucu vermesini beklemektedir.

Örneğin İslâm inançlarına bağlı bir toplumdan Hıristiyan medeniyetinin sonucu olan bir ticaret ve çalışma anlayışı, eski Türk geleneklerine uygun bir aile anlayışı beklemektedir. Oysa din, coğrafi ve siyasal koşullar toplumların tümünü etkilerler. İslâm medeniyeti içindeki bir toplumun yaşamının her alanı etkilenir, anlayışlar, inançlar, toplumun harsı ona göre yeni biçimlere girer. Kaldı ki dinler, toplum yaşamının tümünü düzenleme amacıyla oluşmuş ve en güçlü devrelerinde de düzenlemişlerdir. Hars doğal oluşuma bağlandığına göre, toplumun harsının tarih içinde yaşadığını, geliştiğini ve etkilendiğini kabul etmek gerekir.

Başka bir çelişki Gökalp'ın, hars ve medeniyeti kesin çizgilerle ayrılmış düşündükten sonra verdiği örneklerde göze çarpıyor. Gökalp, güzel sanatlardan mimarlığın bir halk sanatı olarak kaldığını ileri sürüyor. Oysa Osmanlı devrinin mimarî yapıtları Bizans ve İslâm mimarisinin etkisindedir. Zaten toplumların çeşitli ilişkileri sonucu karşılıklı etkilemeler olması olağandır. Toplumlar sözcüklerini, estetik, ahlâk, eğitim, hukuk anlayışlarını bilincine varmadan değiş tokuş ederler.

Gökalp, medeniyet-hars ayırımına örnekler verirken bir de

yanılığa düşüyor: İşi bir değer çatışması haline koyuyor ve Osmanlı medeniyetinin ürünü olan herşeyi değersiz, çirkin ve özentili olarak tanımlıyor. Gerekçesi de Osmanlı medeniyetinin emperyalist, kozmopolit ve sınıf çıkarlarına hizmet eder oluşu (Türkçülüğün Esasları, Sahife 36). Bu durumda Gökalp'ın eleştirisinin hedefi medeniyet değil, yalnızca Osmanlı medeniyeti oluyor. Çünkü Osmanlılığın yerine Gökalp'ın Türk toplumuna uygun bulduğu batı medeniyeti de ekonomik gelişimi içinde emperyalist, ve sınıf çıkarları yararınadır. İngiltere, Hollanda, Portekiz o devirde de sömürgeci, dünya savaşı emperyalist çıkarların savaşıdır ve Avrupa sınıflar arasındaki çekişmenin somut örneklerini vermektedir.

Medeniyet ve hars kavramlarını modern sosyolojide kültür kavramının kapsamında görüyoruz. Tam bir tanımlı yapılamayan kültür kavramı, eğitim, uygarlık, üretim ve sanat gibi alanları içerir. Gökalp'ın sekiz toplum yaşamı alanlarının, bu dört kavram kapsamı içinde kaldığını görüyoruz. Gerek bilinçli ve gerekse bilinçsiz oluşmuş toplum yaşamı özellikleri kültürü oluşturur. Ve anlarsız ki bu alanların, yani kültürün tümü, uluslar arasılığı yanı sıra ulusal özellikler de taşır.

2. Türkçülük programı genel görünümü ile Atatürk devrimleri paralelindedir. Gökalp'ın Osmanlı medeniyeti yerine her yönü ile batı medeniyetine uygun bir yaşam düzeni için ön gördüğü özellikler devrimlerin bir kısmını oluşturmuştur. Bu devrimin ideolojisinin temel ilkelerinden biri olan halkçılık, Gökalp'ın da düşündüğü gibi sınıfsız bir toplumu ifade etmektedir. Bu kavram aynı zamanda devlet şeklini ve tek partili yönetimi de kapsar. Devrimin bir başka ilkesi olan devletçilik, yeni Türkiye'nin ekonomik politikasında özel girişimi destekleme ve kamu hizmetlerini görme görevini devlete vermektir. Bu arada bir tüccar, ya da sermayedar sınıfın yaratılması amacı güdülmektedir. Bu düşünceye Emin Türk Eliçin, «Kemalist Devrim Ideolojisi»nde «İttihatçılar zamanında başlayan devlet eliyle zengin yetiştirme politikası» (s. 311) diyor. Eliçin'e göre, yapılan devrimler üst yapı reformları olmaktan öte gidememişlerdir. Eskiden kullanılan «gâvur yerine Türk sermayeci» sloganı yerini sermayeci yaratmaya bırakmıştır. Böylece sınıfsız toplum olma, halkçılık ilkesi gerçekte Osmanlı devrindeki sınıflaşmanın yanı sıra, bir yeni sınıf, kapitalistler sınıfı çıkmasını sağlamıştır.

Gökalp ile Atatürk devrimleri arasındaki önemli bir ayrılık Türk kavramından doğmaktadır. Gökalp için azınlıklar Türk kavramı dışında kalır. Oysa Atatürk için her Türk vatandaşı Türktür. Öte yandan Gökalp'in önerileri ile bağdaşan bir dil devrimi, bir hukuk devrimi, layık bir eğitim düzeni gerçekleştirilmiştir. Ancak Gökalp'in her alanda dinî kural, gelenek ve alışkanlıklara ön planda yer vermesine karşılık, Atatürk devrimleri din öğesinden daha arınmış gözükmektedir. Atatürk devrimleri ideolojisinde çağdaşlık ve devrimcilik kavramları da Gökalp'in anlayışı ile tam uyum içinde değildir. Gökalp için çağdaş olmak batı medeniyetinden olmaktır, oysa bir gurup kemalistlere göre çağdaşlık batılılıkla aynı şey değildir. Zaten Gökalp'in tanımı, batı uygarlığının sonsuza dek sürmeyeceği düşünüldüğünde, zamanla sınırlıdır. Devrimcilik ise Atatürk'ün dilinde, toplum yapısındaki köklü ve yinelenen dönüşümleri anlatıyordu. Eliçin'e göre devrimcilik ilkesinin devletçilik ilkesinin yanında yer alması, ekonomik devrimlerin yüzeyde kaldığının, anlaşılması ile çaresiz kalnomik devrimlerin yüzeyde kaldığının, toplum yapısına ve sınıflılığa hiç bir değişiklik getirmediğinin anlaşılması ile çaresiz kalmış bir çaredir. (s. 312).

3 : Söz konusu olayın anlatımında Abdülhamit yönetimine yöneltilen eleştirilerle birlikte meşrutiyetin gelişimi övgü ile anlatılıyor. Gökalp yapının tümünde Türkçülük ya da batıcılıktan uzaktır. Bu dizelerde önem kazanan konular Osmanlı toplumunun kötü yönetimden doğan sorunları, yönetimle halk arasındaki kopukluk, özgürlük özlemi ve bunun elde edilışıdir. Destanda 13 üncü sayfeden başlanılarak meşrutiyetin ilânını sağlamak için gösterilen çabalar dile getiriliyor. Bundan sonra İttihatçılarla Berho Ağa arasındaki çatışma anlatılıyor. «Netice» bölümü olayların anlatımından sonra özgürlük övgüsü ile bitiyor.

Şa ki İbrahim Destanı ile Ziya Gökalp bilimsel kaygıdan uzak, coşkun bir politikacı ve eylemci olarak gözüküyor. En önemli sorun, Abdülhamit'in devrilmesi, baskı rejiminin kalkması ve İttihatçıların getirdiği düzenin sürekli olmasıdır. Meşrutiyetle toplumun bütün sorunları çözümlenecekmişcesine coşkundur Gökalp.

● **M. Nuri Özdeniz**

1. Ünlü sosyoloğumuz Gökalp'ın düşün yaşamında en geniş yeri alan kavramlar hars ve medeniyettir. Zaten Türk düşüncesinde bu iki kavramı birarada ve bilimsel yöntemlerle ilk ele alan da yine Ziya Gökalp'tır.

Gökalp'a göre bu iki kavram arasında hem ortak, hem de farklı nitelikler vardır. Ancak önemli olan toplumun yücelmesi için bu iki kavram arasında uyumun korunmasıdır. Kavramlar arasındaki benzerlik her ikisinin de toplumlardaki dil, din, ahlâk, güzel sanatlar, ekonomi ve teknik gibi sosyal kurumları içermeleridir. Ancak bunun dışında başta gelen farklılık harsın ulusal, medeniyetin ise uluslararası olmasındadır.

Hars, sadece bir ulusa özgü sosyal kurumları içerir. Bu kurumların öğeleri duygu, heyecan, beğeni ile inançlardır ve iradeyle oluşmazlar. Yani, içten dışa yayılma, bilinçsiz yapmadır. Varlıkları için dürtü gerekmez. Bu kurumların hepsi, kaynağını halktan aldığından demokratik nitelik taşıdıkları gibi iptidaidirler. Ancak, bir ulusa özgü olan bu kurumlar, maddi çıkarıcı değildirler, bireylerden sadece özveri ve ülkücülük isterler.

Oysa harsın yücelmesinden doğan medeniyet, duygulardan değil bilgilerden oluşur. Yani irade ve usul aracılığıyla meydana gelirler. Bu nedenle ulusallıkları kalmaz. Taklit yoluyla uluslarca aktarılabilirler. Ayrıca kurumları faydacı olduğundan maddi kazanç amacı güderler ki bu da bireyciliği ve çıkarıcılığı kışkırtarak birlik ve düzen gücünü azaltır. Yani fazla gelişmesi harsı bozabilir.

Gökalp, ayrıca bu iki kavramın birarada ele alınması gerektiğini ortaya koyarken medeniyetin, harsa uyumlaştırılmasını şart görmektedir. Yani medeniyet, mevcut harsa uygulandıkça başarılı yaklaşım sağlanmış olur.

Gerçekten hars unutulup doğrudan doğruya bir medeniyetin bütünüyle topluma mal edilmeye kalkışılması uyumlu karşılanmamaktadır. Bugün için örneğin, bir mimarî sanatı ile inşaat tekniğini ele alırsak, batı inşaat tekniğinin estetikle birlikte topluma mal edilmeye kalkışılması tepkiyle karşılanmaktadır. İnşaat tekniği medeniyet, estetik ise harstır. Halen İngiltere'de Londra caddelerinde yükselen gökdelenlere İngiliz ulu-

su protestolarla karşı koymaktadır. Gazete sütunlarında sık sık yer alan bu protestolarla karşı konulan inşaatın harç, duvar örme, temel atma biçimindeki tekniğine değil, estetik değişikliğine yönelmektedir. Aynı şekilde, batı inşaat tekniğiyle batı estetiğinin aynı sektörde birlikte aktarılması son günlerde ülkemizde de çeşitli çevrelerin tepkisine yol açmaktadır. Bu nedenle Gökalp'ın hars ve medeniyet ayırımı ile medeniyetin ancak harsa uygun biçimde aktarılmasını öngören anlayışına hak vermemek elde değildir.

Öte yandan Gökalp medeniyetin fazla gelişmesiyle harsın bozulabileceğini belirtmekte ve uygarlıkça geri fakat harsça yüksek olan bir toplumun, uygarlıkça yüksek ancak harsı bozulmağa başlamış olan devletlere üstün geleceğini söylemektedir.

Gökalp'ın bu görüşü de soyut haklılık kavramıyla birlikte somut bir örnekle de kanıtlanmaktadır. Şöyle ki, Kurtuluş Savaşımızda medeniyet yani yapay teknik açısından yurdu işgal edenlere karşı geri olduğumuzu tarih yazmaktadır. Ancak yine de savaş medeniyetçe ileri olan ancak harsı zayıf olanlarca yenilgiyle sonuçlanmıştır. Bu sonuçta, Gökalp'ın ifade ettiği gibi Anadolu'nun yüksek harsı etkin olsa gerek.

Bir başka hak veriş ya da «doğru» biçiminde niteleyiş Gökalp'ın «Medeniyetin ancak bütünüyle aktarılabilceği» yolundaki görüşüne yöneltilebilir. Bunun kanıtlayıcı örneği ise medeniyeti sadece üst yapıda ve tüketim biçiminde arayan Tanzimatçı görüşün başarısızlığı olmaktadır.

2. Bugün Kemalizm diye adlandırdığımız Atatürk devrim ideolojisinin köklerini Ziya Gökalp'ın düşün akımında bulmak zor değildir. Hatta diyebiliriz ki Ziya Gökalp, Atatürk ideolojisinin oluşmasında en büyük kaynak ve dayanak niteliğini taşımaktadır. Gökalp'ın evrim içinde gördüğünü, Atatürk devrim biçiminde oluşturmuştur.

Gökalp ile Atatürk arasında benzerlikler farklılıklarının çok üzerindedir. Herşeyden önce ikisi de birer düşünce akımının lideridirler. Hatta bu nedenle Munis Tekinalp, Gökalp düşüncesini de izm altına sokarak «Gökalpizm» olarak adlandırmaktadır. Bu iki liderde liderliğin başlıca unsuru olan hem fikir hem

de aksiyon adamı olma nitelikleri yatmaktadır. Her ikisi de devrimciliği başta gelen ilke olarak kabul etmişlerdir. Halkçılık, Kemalizmde de Gökalpizmde de büyük yeri olan kavramdır. Her ikisi de milliyetçidirler, bağımsız, demokratik Türk siyasi birliğini ölkü edinmişlerdir. Din konusunda da iki lider arasında yakınlaşma vardır. Gökalp'ın savunduğu biçimde Atatürk de dinin coşkunluk verici niteliğini kabul etmekte ve aynı şekilde ikisi de bu coşku özelliğini geliştirmek üzere din kitaplarının, duaların Türkçeleştirilmesini öngörmektedirler. Layiklik ve eğitimde pozitif bilimlere yöneliş Gökalp ve Atatürk ideolojisinde yer alan hedefler arasındadır. Ekonomi alanına gelince hem Gökalp hem de Atatürk özel mülkiyetle, kamu mülkiyeti arasındaki dengeyi benimserler. Ekonomik düzende esas her ikisi için de karma ekonomi ve himayeciliktir. Aile hayatında da birleşir iki lider. Kadın hakları her ikisi için de kutsaldır. Hukuk alanında din kuralları yerine objektif kurallara dayalı batı hukuku hem Gökalp'ın hem de Atatürk'ün benimsedikleri ortak noktadır. Ancak Gökalp ile Atatürk devrim ideolojisi arasındaki bu bağdaşıklık yanında farklılıklar da vardır elbet. Yoksa, hiç farklılık olmasaydı bugün Kemalizm adını verdiğimiz ideolojiye tek kelimeyle Gökalpizm demek gerekirdi. İki büyük adam arasında başta gelen farklılaşma hars-medeniyet kavramlarında düğümlenmektedir. Ziya Gökalp'a göre birbirinden tamamen farklı olan bu kavramlar Atatürk'te birbirinden ayrılmaz. Gerçekte batılılaşmada yani batı medeniyetini bütün olarak görmekte birleşirler ancak Gökalp'ın bu medeniyeti harsa uydurma gerekliliği Atatürk'te yoktur. Kemalist ideoloji bu iki kavramı birbirinden farklı görmez. Ayrıca batının teknik gelişmelerinin aktarılmasında hem fikirdirler. Takvim, saat, Latin harflerinin uygulanması birer teknik değişim sayılmaktadır ve zaten önceden bu detaylara değinmeyen Gökalp sonradan bunlara icazet vermiştir. Bu da batılılaşmada harsla ilişkisi olmayan noktalarda birleştiklerinin bir kanıtı olabilmektedir. Küçük bir farklılaşma da dil konusundadır. Gökalp yabancı köklü de olsa halkın benimsediği her kelimeyi Türkçe sayarken Mustafa Kemal her kelimenin başka dillerden bağımsız olmasını ister. Ayrıca, Atatürk daha çok cemiyeti, cemiyet düzenini ve terbiyesini ele alıp bu bütün üzerinde düzenleme ararken, Gökalp cemiyeti düzenlemek için fertten zihniyet, ahlâk, manevî terbiye gibi konularda feragat beklemiştir.

Sonuç olarak başta da belirttiğimiz gibi Atatürk devrim ideolojisinin bir kökü Gökalp'in düşününe inmekte ve birçok konuda onun uygulayıcısı olmaktadır. Bunun en başta gelen örneği de Türkçülük ve Türkleşmedir.

3. Şakî İbrahim Destanı, Gökalp'in hazırlanma dönemine rastlar. Bugün tanıdığımız Gökalp düşününü henüz son şeklini almamıştır. Yasalara saygılı, istibdada karşı, namuslu, aydın bir kişidir. Yasal düzen sayılan, Meşrutiyet özlemindedir. Millet kavramı bugünkü doruğuna erişmediğinden Osmanlıcıdır. Fikirlerinin temelinde adalet ve hürriyet ülküleri yatar. Ancak en büyük özelliği aksiyoncu, birleştirici, inandırıcı ve sürükleyici kişiliğidir. Bu özellikleriyle sevk ve idareciliğin tüm niteliklerini üzerinde taşır. Çevresinden kopuk değil aksine çevresinin sorunlarıyla ilgili, topluma bağlı bir kişidir. Gökalp, Şakî İbrahim Destanında.